

ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚ ГРАФИКАСЫНДАҒЫ ДАЛА ФОЛЬКЛОРЫ

А.Б. Кенджакулова

Т.Қ.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының PhD докторанты,
М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының ғылыми қызметкері, өнертанушы
Алматы, Қазақстан, ainura8883@mail.ru

Бұл мақалада автор заманауи қазақ графикасында бүгінгі таңда жұмыс жасап жүрген суретшілер шығармашылығын қарастырған. «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласына сүйене отырып, заманауи қазақ графикасының негізгі тақырыбын аша түскен. Қазақ халқының салт-дәстүрі мен әдет-ғұрыптары, фольклоры, жалпы алғанда еліміздің бай мұрасы қазақ графикасында суреттелуін жазған. Мақала жазу барысында бүгінгі қазақ графикасына өз үлесін қосып, еңбек етіп жүрген суретшілер есімдері келтірілген. Аталған суретші-графиктерді жеке-жеке қарастырып, шығармашылығына тоқталған. Графиктер жұмыстарына өнертанушылық анализ жасалған.

Түйін сөздер: заманауи графика, станокты графика, кітап графикасы, фольклор, суретші-график, салт-дәстүр, батырлар жыры, ұлттық ойындар

Елбасының «Ұлы даланың жеті қыры» - қазақ халқының ұлттық құндылықтарын ұлықтайтын, тамыры тереңге жайылған халқымыздың тарихын дәріптейтін мақала. Атадан балаға мирас болып қалған халқымыздың құнды мұралары ұлы дала фольклоры, өнері мен салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары мен мәдениетіне баса назар аударуымызды айта келе, ғылыми тұрғыдан зерттеп, қарастырып оқу-ағарту энциклопедиялық саябағын, түркі халықтарына ортақ бірыңғай онлайн кітапхана, ежелгі өнер және технологиялар музейлерін құруды тілге тиек еткен. Ұлы даланың төл өнерін, ата-кәсібін, материалдық емес мәдени мұраларын келешек ұрпақтың санасына бекіту мақсатында құрастырылған маңызды ғылыми жобалар мен тың идеялар халыққа ұсыну - біздің, яғни, ғылым жолында, өнер жолында жүрген жастардың қолында. Мәселен, «Архив 2025», «Ұлы даланың ұлы есімдері», «Түркі әлемінің генезисі», «Ұлы даланың ежелгі өнер және технологиялар музейі», «Дала фольклоры мен музыкасының мың жылы», «Тарихтың кино өнері мен телевизиядағы көрінісі» жобалары халықтың бай мұрасын насихаттауға ықпалы етері сөзсіз. Ұлы дала төсіндегі ұлан-ғайыр кеңістікті игерген түркі әлемінің түп қазығы - бүгінгі қазақ елінің аумағы екендігі ақиқат. «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласында да осы аумақтағы ұлттың қолөнерін, ежелгі аң стилінің бейнеленуін халыққа жеткізіп, тарихты таразылау болып табылатындығын айтқан. Осы орайда қазіргі қазақ бейнелеу өнерінің қаншалықты үлес салмағы бар деген заңды сұрақ туындайды. Қазақ бейнелеу өнерінде, оның ішінде графика саласында қазақи айшықтарды танытудағы төл туындылар бүгінде өз бағасын алды ма, оларды алыс-жақын шетелдерге таныстыру арқылы біз суретшілеріміздің еңбегін қандай дәрежеде көрсетіп жүрміз деген сұрақтарға жауап іздеп көрейік.

«Бүгінгі күнді түйсініп - түсіну үшін де, болашақтың дидарын көзге елестету үшін де кешегі кезеңге көз жіберуіміз қажет» деп тұңғыш Президентіміз Н.Ә.Назарбаевтың айтқан қанатты сөздерін сүйеніш ете келе, сөздің токетері бүгінгі бейнелеу өнері, оның ішінде жаңа қарқынмен дамып келе жатқан, графика өнері жайында болмақ. Бұл өнердің қиын да қызықты қырларын халыққа таныстыру, сол арқылы графиканың бейнелеу өнері саласындағы орнын айқындауда жасалып жатқан зерттеу жұмыстары жетерлік деп айтуға әлі ертерек. Графика – бейнелеудің атасы деп, осы саланың тарихына бойлап, Ұлы Даланың бейнелеу өнеріндегі қадамдарын саралап қарайық.

Графика – түпкі ойды суреттеуде, сол сияқты оны қабылдауда әбігерлікке және шалағайлыққа төзбейтін нәзік зияткерлік өнер. Сондықтан ол көркем шығармашылықтың басқа түрлеріне қарағанда азырақ коммерцияланған. Онда ақиқат, өмірлік тәжірибенің шындығы, авторлық қиялдың адалдығы әрі тазалығы сақталады. Осы айқындамаларды сақтай отырып, ол әрдайым ең күрделі шығармашылық және культурологиялық үрдістердің нақ ортасында жүреді [1; 10].

Графикалық өнер бейнелеу өнерінің ежелгі түрлерінің бірі болып табылады. Шимактап сурет салу мен сызудан бастау алған графика бүгінгі таңда ауқымы кең, қарастырар тақырыбы да күрделене түскен. Адамзаттың тамыры тарихпен өрбіген. Тарихымызды құндылық деп танысақ, сол тарихты баяндайтын материалдық игіліктер де құндылықты құрайды. Қазақ халқының ұлттық мәдениет бастауының негізі қайда жатқандығы туралы туындаған ойды қанағаттандыру үшін нені үлгі етсек болады? Әрине, ең бірінші ерте тас дәуіріндегі Сақ мәдениетін, қола дәуіріндегі Ботай, Андронов, Беғазы-Дәндібай мәдениетін, темір дәуіріндегі сақ, үйсін мәдениеті негізінде қаланған

көшпелі түркілердің мәдениетін тілге тиек етеміз. Бұл мәдениет ескерткіштері қазақ жерінен табылып, әлі де іздестірген сайын, айғақтар – қолөнер туындылары мен өнер туындылары көшпелі елдің мәдени тұрмысын нақтылай түсуде.

Бейнелеу өнері мәдениетінің шығуы мен дамуына келер болсақ, біз ең алдымен жоғарыда атап кеткен тас дәуіріндегі үнгір суреттері, петроглифтерден басталған, бүгінде көркемдік-идеялық құндылықтары қалыптасқан, ғылыми тұрғыда негізделген бейнелеу өнерін халықтың ой-санасын, дүниетанымын, мәдени кемелденген дәрежесін көрсетер айна деп бағалаймыз.

Қазақстан Республикасы егемен ел болғалы әлеуметтік-экономикалық саясатты жаңаша жүргізуге бет алған кезде мәдениетте де үлкен өзгерістердің байқалғаны білінді. Бұрынғы өнер мен қазіргі өнерге жаңаша салыстырмалы көзқарастар пайда бола бастады.

Бұрын шығармашылыққа тек реалистік талап қойылып келсе, енді суретшілер абстракциялық бағыттағы ізденіс-тәжірибелерге мүмкіндік алды. Тың көркемдік композицияның пайда болуымен бірге, декоративті тиімді әдемілікпен ғана шектелетін жұмыстар пайда бола бастады. 1990 жылдан әр суретші өзіндік бағыттарын анықтап, сол бағытта өз шығармашылықтарын шыңдай бастады.

Қалыптасқан ой-сананың мықтылығы да бұл жерде өз әсерін тигізбей қойған жоқ. Енді керемет көркем композициялы туындылар өзінен өзі пайда болады деген пікір, әрине, қате еді. Біздің көп суретшілеріміз, өкінішке орай, осы жаңсақ пікірді қалыптастырып, жаңа көзқарасқа қалыптасуы оңай болмады. Ал, біраз суретшілеріміз өздерінің табиғи бейімділігінің арқасында реалистік және авангардистік шығармаларын әкеле бастады.

Көркемөнер мен мифологияға, фольклорға бай халықтың мәдени мұрасы, философиялық ой түйіндеулері, дүниетанымдық түсініктері суретшілер үшін сарқылмас қазынадай болды. Суретшілердің қалыптасқан жалпыхалықтық сипатына ұлттық ерекшеліктер мен құндылықтарды ескеру қажеттілігі пайда болды. Бұл туралы Болат Байжігітов былайша тұжырым айтады: «Алдымен бейнелеу өнерінің табиғи сипатына байланысты қалыптасқан реализм түсінігіне тоқталайық. Бұл түсінік бұрынғы мектеп және жоғарғы көркем оқу орындарында жетекші орын алып келеді. Дегенмен, реализмнің күнделікті қолданыстағы түсінігі мен оның гносеологиялық және генезистік болмысы басқа көркем бағыттардың арасында орнын анықтауды, әлі де болса, салыстыра талдауды, толығырақ зерттеуді қажет етеді» [2; 69].

Тәуелсіз Қазақстанның мәдениетіне орасан зор үлесін қосып, шәкірт тәрбиелеп, қазақ графика саласында жаңа бастамалар мен тың идеяларды, қазақтың өткені мен болашағын шығармашылығының зерттеу объектісіне айналдырған суретшілер қатары күн санап көбеюде. Атап көрсетер болсақ, аға буын өкілі Қайырбай Закиров, Оразбек Есенбаев, Қадырбек Каметов, Ералы Оспанов, Нұрлан Бажиров, Жаксыгарина Марзия, Темірхан Ордабеков, Ағымсалы Дүзелханов, Баймен Батухан т.б.

Қазіргі қазақ графикасында ұлттық нақышты молынан қолданып, халықтың әдет-ғұрпы мен салт-дәстүрін айғақтайтын көркем туындыларды ұсыну арқылы қазақ фольклорын алыс-жақын шетелдерге танытушылар қатары көбеюде. Оның ішінде, Қытайдағы қазақ фольклорының бейнесі әлем фольклорының деңгейінде қарастырылуда. Бұған мысал ретінде «Арнайы басылымға кіріспе: Қытай мен ішкі Азияның эпосы» тақырыбындағы Найлз Д.Джонның еңбегіндегі мына пікірін толық негізге аламыз: «Kazakh folklore and motifs are rich and diverse. It includes almost all kinds of motifs: myths, tales, legends, stories, songs, riddles, proverbs, etc. Among them epic takes special place. It has several internal genre varieties and forms. They are archaic epic, classic heroic epic, romantic (love) epic, historical epic and dastan epic with its varieties (heroic, love, adventure, religious, social-everyday life, tale) » [3; 253-269] дейді ол өз зерттеуінде. Бұл пікірді қазақшаға аударар болсақ: «Қазақ фольклорының мотивтері бай келеді, мұнда мифтер, ертегілер, аңыз әңгімелер, жұмбақтар, әндер мен мақалдар және т.б. жанр түрлері кеңінен қамтылған. Әсіресе, мұнда эпостың орны ерекше екенін айту керек. Эпостың ішкі жанрлық түрлері мен формалары да сан алуан архаикалық (көне) эпос, классикалық - қаһармандық эпос, романдық(ғашықтық) эпосы, тарихи эпос және оның түрлері (ерлік, махаббат, шытырман, діни, әлеуметтік-тұрмыстық өмір мен ертегілер) эпосы болып бөлінеді» деп жазған. (Ауд. К.А.).

Қазақ халқының бай мұрасын шығармасының негізгі тақырыбына айналдырған аға буын – суретші, график Қайырбай Закиров.

Суретші өз шығармашылық жолын графикадан бастады. Алғашқы литографиялық жұмыстары - «Диалог» топтамасы, «Ұлбаланың бақыты» триптихы, «Теңіз туралы толғау» ұлттың рухани және әдептік негіздеріне ықпал еткен көшпенділердің өміріндегі әлеуметтік өзгерістер жайлы ой толғайды. Ұлы даласының ауасымен тыныстап, суын ішіп, асыр сала емін-еркін өскен дала баласы өз

шығармаларында осы Даланың өмірін өзінің графикалық топтамаларында философиялық оймен ұтымды жеткізген.

Жарық пен көлеңкенің дірілін пайдаланып алапат қуатты тыныс беретін кеңістіктің үлгісі - «Базар жырау», «Естің жаңғыруы», «Шыңғыс әлемі», жыл топтамалары - «Желдірме топтамасы» (1990), «Көкжиек» топтамасы (1986) линогравюра тәсілімен жасалған.

1991 жылы елдегі болған өзгерістер суретшінің шығармасынан да жаңа серпінмен орын алды. Ол офорт, акватинга, құрғақ ине мен резерваждың бәрін пайдаланып «Құс жолы» топтамасын дүниеге әкелген. Суретші қолданып отырған көркемдік тәсілдер ойдағы әлемді, бар әлемді, мейірім мен ақиқатты көрсетеді. Оның шығармашылығында зерде-парасат және фәлсапа жағы басым, тақырыбы – уақыт байланысы, сабақтастық, бабалардың рухани мұрасы, экология проблемалары. Бұл бейнелері 1974 жылдан халықаралық, бүкілодақтық, республикалық көрмелерге қатысып келе жатқан туындылары арқылы кеңінен танымалдыққа ие болды. Суретші 1992-1995 жылдар аралығында Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінің Бейнелеу өнері кафедрасының меңгерушісі қызметін атқарған.

Туындылары Қытай, Жапония, Франция, Америка, Португалия, Марокко, Йемендегі өнер мұражайларына қойылған. Сондай-ақ, Ә.Қастеев атындағы мемлекеттік өнер мұражайында, Ресей Федерациясы Мәдениет Министрлігінің қорында, шетелдік дербес коллекционерлердің қолында сақтаулы.

Суретші Аралда дүниеге келген және осы күнге дейін Қызылордада мекендеген, дегенмен, 2019 жылы Алматыға көшіп келу бақыты бұйырған. Арал теңізінің апатты жағдайын Закиров жеке қайғысы ретінде қабылдап, терең ойға шомып, экологиялық дағдарыстың сол жылдардағы шығармашылығына әсер еткендігін өз полотноларында айқын көрсете алған. Қ.Закиров туындыларын қарай отырып, кейіпкерлерінің туған өлкесінің қайғы-қасіретін ойлап мұнайған күй кешкендігін байқай аламыз. Бұл суретшінің ішкі арпалысы мен жансыз дүниеге тіл бітіре алатын шебер екендігін айқындайтын көрініс.

Графика саласында жұмыс жазып жүріп күрт кескіндемеге ауысып кеткен суретшінің бұл қадамы өте сәтті орындалды, шығармашылығына кері әсерін тигізген жоқ. Керісінше, суретшінің жаңа қырын танытуға үлкен мүмкіндік болды. «80-ші жылдардың аяғынан және бүкіл 90-шы – бүкіл онжылдық Қазақстанның графикалық өнерінің дау тарихынан өшіріліп қалды. Экономикалық ахуалдың кенеттен ауысуы қалыптасып өндірістік шығармашылық құрылымдардың күйзеліске ұшырауына және көркем шығармашылықтың идеологиялық алғышарттарының ауысуына әкеп соқтырды. Көркемдік қор жүйесі – суретшілердің шығармашылығы үшін өндірістік әрі экономикалық платформа жұмысын тоқтатты. Нарықтық жүйе суретшілерді мемлекеттік тапсырыстардан айырды, өнер коммерцияланды, сатып алушылардың жеке талғамы көркем туындылардың деңгейінің өлшемі болды. Цифрлық технологиялар кітап иллюстрацияларынан қол еңбегін ығыстырып шықты. Көптеген графиктер басқа өрісте, көбінесе сұранысқа ие болатын кескіндеме, мүсін өнерінде жұмыс жасай бастады, иллюстраторлар дизайнер болып мамандығын ауыстырды. Баспа графикасы көрмелік экспозициялардың ғайып болды, оның үстіне біртумасы да (акварель, пастель, монотопия және т.б.) тіпті сирек көрінетін болды» [1; 9].

Суретші кенептерінің кейіпкерлері де аса салмақты, қазақ елінің жанашырлары. Закиров өз халқының тарихы мен дәстүрлеріне үлкен көңіл бөледі. Суретшімен жеке кездесіп, әңгімелескенде, сөз барысында бір айтқаны бар еді, тарихқа деген қызығушылық оның бала күнінен ақын-жыраулардың жырлары мен әндерін ұйып тыңдаған бастау алғандығын баяндаған. Онымен қоса, сурет салу өнерінен бөлек Қайырбай Закировтің ақындық дарыны да бар, өлеңдері өзінің замандас құрбы-құрдастарына арналған.

Бүгінгі таңда суретшінің қызығушылығы акварель техникасында кесек-кесек туындылар жазуға көшкен. 2018 жылдан бері ол Оғызнама сериясында «Бабаджанның соңы», «Бегімсұлу-Сұлтан Санжар», «Бопай ханшайым», «Есет батыр», «Жанқожа батыр», «Қорқыт ата», «Тұран ханшайымы» атты акварельді жұмыстарын жазған. Туындылардың басым көпшілігі ашық түсті полотноларда беріледі. Суретші бұл топтамасына күлгін түсті мейлінше көп пайдаланған. Акварельді жұмыстарды көрермен жеңіл қабылдағанымен, суретшінің таңдаған тақырыбы жеңіл деп айта алмайсың.

Фольклор поэтикасымен үндесіп, әр құбылыс әлемін барлық полотноласын сыйғызып, Қазақ ұлттық мәдениетінің үздік дәстүрлерінің сабақтастығын бейнелейді. Бейнелер, метафоралар, қауымдастықтар, халық әндерді арқылы суретші біртұтас мотивке өрмелейді. Сонымен қатар, шебердің жұмыстары көркем бейненің психологиялық және пластикалық шешімі бойынша заманауи болып табылады [4; 23].

Суретші Қайырбай Закиров қазір уақытта суретшілер одағымен бірлесе жеке альбомын баспаға дайындау үстінде. Суретшінің айтуынша, каталогында кескіндеме мен графика жанрларында орындалған туындылары, сонымен қатар өзімен бірге оқыған құрбы-құрдастары, ұстаздары жайында ой-толғаулары мен естеліктері де орын алмақ.

Қазақ графикасы да өзінің қиын кезеңдерін бастан кешкенмен, бұл сала әрі қарай дамымай қалды деп айту, әрине, қате пікір болар еді. Графиканың нәзік өнер екендігіне қарамастан, сыншылар тарапынан қанша кері пікір естіп жатса да, осы саланы өз шығармашылықтарының негізі етіп қалдырған суретшілердің шеберлігін айтып өтпеске болмас.

Өзін эквилибрис шебері ретінде танытқан Жақсығарина Мәрзия Жұмашқызының жұмыстары да әлемдік деңгейде кеңінен танымал. 2017 жылы суретшінің екі эквилибрисі «Заманауи кітап белгісі» атты жеке альбом-каталогқа енді. Бұл альбомда есімдері әлемге танымал суретшілер мен коллекционерлердің еңбектері таңдалған. Суретші бұл кітапқа өзінің «Шолпы» туындысын енгізген. Бұл Польшаның танымал коллекционері, нумизмат Тадеуш Ортылға арналып жасалған туынды болатын. Олардың бастапқы келісімі бойынша суретші кез келген елдің ақша белгілерін қамту керек еді. Бірақ, суретші қазақ мәдениетін қазақ халқының дәстүрлі әшекейі шолпы арқылы көрсетуді жөн көрген. Мұнысы қате болмады. Өзінің эквилибрис композициясында ұлттық киім киген, басында әдемі қазақи бас киімі бар, екі бұрымында шолпы өрілген қазақ қызы бейнеленген. Ол қыздың шолпысы 5 теңге, 20 теңге, 1 поляк грошы, 10 копейкадан өрілген. Осы шолпылар арқылы мәдениеттер диалогын байқаймыз. Өз көрмелерін шетелде кеңінен танытып жүрген Мәрзия Жұмашқызының шығармашылығын өз елінде де кең көлемде таныту мақсатында республика көлемінде де ашық көрмелер ұйымдастырылса деген бізде ой қалды.

Нұрлан Бажиров 1964 жылы туған, Алматыда тұрады. Суретші-график, Қазақстанның ерекше стильдегі суретшілерінің бірі. Бажировтың жұмыстары графика жанрының стереотипін бұзып формаларды сындыру арқылы бұрмалай жеткізеді. Оның ауқымды, алтын-жылтыр полотноларындағы толыққанды, нақты сурет пен кеңістіктің тамаша үйлесімі бар. Суретші қаламынан шыққан туындылары әрқашан ерекше эмоционалдық күйзеліс пен ерекше рухтың көтерілуінің себепкері бола алып, суретшінің ішкі дүниесінің шиеленіскен динамикасын көрсетеді.

Көшпелі қазақтардың тотемдік жануарлары - жылқылар, иттер, одан, бөлек гепардтар – суретші шығармашылығының типтік объектілері. Жылқылар, драмалық шығармалардың орталық кейіпкері ретінде оған ұлттық батыр, қазақ батырының жаңа, серпінді және күшті бейнесін жасауға көмектесті. Қазақтың ұлттық ойындарындағы шабуылшылардың динамикасын, жекпе-жек көріністерін бейнелейтін жұмыстарын графикалық серияларынан байқауға болады. Бұл көріністер қиялды оятып, өнер туындыларының көрерменге деген әсерін одан әрі күшейте түседі.

Суретші туындыларының кейіпкерлері - батырлары, шабандоздары - жанды, тынымсыз адамдар екенін полотноларына қарап отырып байқау қиын емес. Бажиров кейіпкерлеріне тып-тыныш, үнсіздікке отыру жат құбылыс, олар әрдайым қозғалыста, бұл да суретші шеберлігінің бір қыры деп танып білуге немесе өнер иесінің бойындағы энергиясының аласапыран күйде екендігі десек те болады.

Жекпе-жектегі қарқынды ұмтылыс, асқан бәйге, тартыс, бірінші болуға деген ұмтылыс осының бәрі суретшіні қызықтырады. Суреттің бейнелілігі мен дәлдігі жағынан, көшпенділердің өршіл рухын көрсету мақсатындағы, олардың бостандыққа ұмтылған сәтін нақты бейнелеу, айқын жазуда суретші Бажиров сияқты ешкім жеткізе алмас деген түйін жасауға болады.

Мұнымен суретшінің жаңашылдығы таусылмақ емес, ол картина жазарда терең ойға батып, сезімге берілу арқылы өз айтар ойын жекізуде шеберлік танытып келеді. Қазақ батырларының жаңа түсіндірмесімен көшпендінің ерекшелігі - «атқа» жаңаша көзқараспен қарайды. Мұнда Нұрлан Бажиров әлемдік деңгейдегі асқан үлгілі шығармаларды жасауға дейін асқақтап тұр.

Оның тұлпарлары, басқа да жануарлар, иттер, гепардтар, қасқырлар - таң қаларлықтай рухани жаратушылар. Үлкен махаббатпен және терең түсінушілікпен жазылған аттың суреттері композициялық топтың орталығында бас орын алады. Осындай көркемдік тәсілімен суретші шабандоз бейнесін атпен байланыстырып айқын бейнелілігімен көрсетеді. Осындай адам мен жануардың тұтастығы, оның әміршісі ретінде емес, ал адам табиғаттың бір бөлігі ретіндегідей шығарады. Көшпенді мәдениеттің философиясы осындай және ол шебердің шығармашылығымен ұйқасады.

Қарағанды қаласында дүниеге келген Бажиров Нұрлан Дюпанұлының шығармаларына көз тіге отырып, оның графика саласына өлшеусіз үлес қосқанын мойындамасқа болмайды. Өз шығармашылығын Қарағанды қаласындағы көркем сурет-өндірістік шеберханада жұмыс істеуден бастаған суретші өзінің бейнелеу өнердегі жолын кітаптарға сурет салудан бастайды. Атақты

жазушы Жюль Верннің романдарын және «Ақ биялай» атты кітапты безендіріп, графикаға батыл қадам басты. Қолданбалы графика саласындағы туындыларын алыс-жақын шет елдерде көрмеге қойып, өзінің жұмыстарын басқа елге де танымал етті. Бажиров - қазіргі заманның графигі. Біздің отандас графика жанрын озық деңгейге көтерді. Оның жұмыстары өзінің тапқан инновациялық аралас техникасында жасалаы. Соның арқасында, артық нәрсесіз, бір ойды ғана белгілейтін суреттегі бейненің дымқыл мәрмәрдің үстінен сиқырлы эффект жасалынды. Мұндай өнерді халыққа түсінікті етіп жеткізу суретші шеберлігінің шыңы деп тануға болады. Дегенмен де, осы туындыларынан халықтың көп жиналатын жерінде ашық көрмелер ұйымдастырылып жатса, графика саласының танымалдығы арта түсер еді. Бізде көбінесе бірінші шетелде танылмаса, халық арасында танылу сирек құбылыс екенін мойындауымыз керек. Сондықтан да осы ұсынысымыз суретшілер назарына іліксе деген ойдамыз.

Суретші Оразбек Есенбаев. «Жібек матаға шарлы қаламмен сурет салу» авторлық техникасымен танымал болған график-суретші өз айналасын қоршаған ортаның дәл көшірмесін салу арқылы өз шығармашылығын танымал етті. Суретшінің стилі де ерекше. Ерекшелігі сол, дәстүрлі реализмнен бастап, абстрактылы формаларға ұтымды жақындайды. Оразбек Есенбаевтың «Аяз би» ертегісі бойынша жазған графикалық топтамасы – елең еткізген шығармалардың бірі. Үлкен философиялық ой салу арқылы, қазіргі заман мен сол кезеңнен ұқсастық пен айырмашылықты іздейді.

Бейнелеу өнерінің бастауы болған графикаға адал суретші бұл салада қылқалам ұстаған шеберлердің әлі де болса, аздығына ренішін де жасырмайды. Қаламсабы қолынан түспейтін суретшінің графикалық топтамалары қазақ даласындағы тұрмыстық мәдениетті шеберлікпен көрсете алып қана қойған жоқ, оның бейнелеуіндегі қарапайым дүниелер де өзіндік құпия сақтап, айтарым бар дегенді меңзеп тұрғандай.

Оның туындыларын өткен күн, бүгін және болашақ деп бөлсек те қателеспейміз. Қою қара түс пен ақшыл сұр түсті өз полотноларында үйлесімділікпен орналастыра білген суретші графиканың да мүмкіндіктері мол екендігін үлгі етіп тұр. Құрманғазының «Балбырауын» күйінің шығу тарихын бейнелеген топтамасында бір рет қана көз салып, күмбірлеген күйдің асқақтата төгілуін бар жаныңмен сезе аласың. Бұл жұмыстары арқылы қазақтың қара домбырасының құдіретін де айқындап берген. Атақты шығыс ғұламасы Конфуцийге арнаған топтамасында оның өмір өнегесін өзінің қаламсабының сиқырымен шебер бейнелеп қана қоймай, өмір сүру философиясын да үлгі етеді. Бір айта кететін жәйт, суретші бір суретті бірнеше топтамаға ұластырып, айтар ойын өз шеберлігімен бере алған. Суретші өз графикалық туындыларының тақырыптарын сайын дала кереметтеріне, ондағы қазақи тіршілікке арнай отырып, өткен мен болашақтың сабақтастығының бастауын көрсете алу шеберлігін де нақтылай түскен.

Суретші өз шығармашылығында өткенді, бүгінгі күнді және болашақты шебер біріктіре алды. «Қозы Көрпеш-Баян сұлу», «Көкбөрі», «Атилла», «Қорқыт», «Асан Қайғы» және т.б. еңбектері тәрбиелік, философиялық мағынаға ие. Суретшінің назарын Қазақтардың этнографиясы да суретші назарынан тыс қалмаған, атап айтсақ, «Ас», «Көкпар», «Шаңырақ» тағы сол сияқты Есенбаевтың қылқаламынан шыққан туындылары осыған куә.

Есенбаев жұмысының тақырыбы оның өз халқының тарихын терең танып білу және өз бетінше ұғынуын, сондай-ақ оның жоғары адамгершілік ұлттық-мәдени құндылықтарды сақтауға деген шынайы және дәйекті ұмтылысын айғақтайды, бұл қазіргі күрделі, кейде драмалық, жаһандану жағдайында маңызды. Суретшінің мазмұнды жұмыстары оның бірегей қазақ мәдениетінің көрінісін, туған жеріне, табиғатына деген сүйіспеншілігін, оның өмірге деген көзқарасын және оның жанының көңіл-күйін көрсетеді. Студенттермен үнемі шығармашылық ізденіс үстінде жүреді, тәлімгерлік жұмыс жасау суретшіні жаңа шығармашылық биіктер мен жетістіктерге жетелейді.

Өткен ғасырдың 70-ші жылдары Шымкент педагогикалық институтында қызмет еткен кезінде өзінің жолын қуатын Батухан Баймен сияқты шәкірт тапқанын кейін жылылықпен еске алып жүрді. Екеуінің «Ұстаз бен шәкірт» көрмесі қазақ елінің маңызды тарихи кезеңін суреттеуде және оны қазіргі өмірмен байланыстыруда тапқан сабақтастықтығы ерекше көзге түседі. Бұл көрмеде отызға жуық түрлі-түсті және ақ-қара түстегі шығармалары топтастырылды. Бұл көрменің ерекшелігі – тұтастай графикалық туындыларға арналғаны. Ордабеков Темірхан - таза график суретші. «Қазіргі уақытта графика өнері қиын кезеңді бастан өткізіп отыр. Нарықтық қатынасқа өтумен байланысты графиканың интеллектуалды шығармашылығы неғұрлым нәзік әрі арнайы өндірістік жағдайларды талап еткен сайын кескіндеме мен мүсін кең сұранысқа ие болуда. График-суретшілердің басым бөлігі көркем шығармашылықтың басқа түрлерімен айналыса бастады, ал кейбіреулері мамандығымен айналысуды доғарды. Бірақ олардың қатарында Ордабеков жоқ. Ол

өзінің сүйікті линогравюрасына адалдығын сақтап қана қоймай, онымен ең қиын уақытта айналысып, өзінің график-суретшілер мектебін құрды және осы тәсілдің техникасына деген махаббатын сыйлап, шәкірттеріне ақ пен қара арасындағы түстердің нәзік палитрасын сезініп, көркемдік пен мазмұн беру мақсатына сай кез келген пішінді композиция және пластика түрінде құруға үйретті» [5;11].

Ордабековтың Мұқағали Мақатаев шығармаларына арналған графикалық топтамалары - елді елең еткізген туындылар. «Райымбек-Райымбек» поэмасының желісіне жазылған топтамасының өзі көпшілікті талай тарихи кезеңде халықтың өршіл рухының басымдылығы азаймағандығын айқын көрсеткен. Сонымен бірге суретші портрет жанрын графикалық «шімаймен» ұтымды бере білген. Доспанбет жыраудың, Абайдың, М.Әуезовтің, Д.Қонаевтың портреттері осының таптырмас нышаны.

Станоктік графиканың қазақстандық өкілі Батухан Баймен өзінің графикаға адалдығын суреттерімен дәлелдеп алған. Өзінің шығармашылығын әдеби кітапқа сурет салудан бастаған суретші шығармаларында ұлы даланың ұлы жорықтары, ел бастаған хандардың бейнесі топтамалары қазіргі заманауи графикада сүбелі орын алады. Шығармалары алыс-жақын шетелге кеңінен танымал болған суретші. Оның «Ұлы Дала» деп аталатын циклдік топтамасында бірнеше философиялық тақырыпты қозғаған. Бұл тақырыптың бәрінде терең далалық пәлсапа, туған жерге деген зор құрмет, елдің мәдениеті мен тұрмысынан сыр шертер үлкен ой жатыр.

Шымкент топырағынан шыққан суретші Ералы Оспановтың шығармашылығы батылдық, тақырыпқа деген нақтылық, еркіндік басымдылығымен көзге анадайдан көрінеді. Суретшінің шығармалары бірінші Президент музейінде, Ресей, Түркия және Қазақстанның жеке галереяларында бірнеше мәрте көрсетілді. 2009 жылы «Қазақ халқының салт-дәстүрлері» деген жинақта тоқсаннан астам графикалық жұмыстарын ұсынды. Бұл жинақта автор ата-бабаларының өмір сүру салттарын бейнелеу арқылы қазіргі кезде ұмытылып бара жатқан дәстүрлерді қайта жаңғыртуға шақырады.

Ералы Оспанұлы қазақтың әлімсақтан бергі тарихын көз алдына әкелетін, көшпелі қазақтың байырғы тіршілігін қылқаламның құдіретімен бейнелеген суретші. Бұл әдеттегідей тапсырыспен жасалатын туындылар емес, аса бір ізденіспен, тарихи себептердің шындығын іздеумен өмірге келеді. Қара бастың қамын күйттеп, табыс табудың жолына түсуді мақсат тұтпаған Ералы Оспанов салмағы басым шығармаларға жанын берді. Себебі тұтас ұлттың тарихы, мәдениеті мен өнерін суреттеу жеңіл-желпі, жүрдім-бардым қарай салатын дүние емес. Нағыз өнердің шыңына шыққан шебердің арман-мақсаты да осы - қазақтың қасиетін сақтап, ұлылығын ұлықтау [6].

Қазақи қайсар мінез, өршіл рух, тұрмыстық мәдениет суретші графикасында үйлесім тапқан. Оның графикаларының құндылығы да осында жатыр. Этникалық графиканың озық үлгілерін көрсете білген суретші халықаралық «Сорос» қорының жеңімпазы да болды. Сайын далада күмбірлеген күй, әуелеген ән, халықтың бақытты жүзі де осы кітапта ұтымды көрініс беріп тұр.

Тарихи жанр әрқашан да бейнелеу өнерінің ең күрделі түрі болып келді. Тарихи картина өнердің барлық жанрының синтезін бойына жинайтыны белгілі, онда барлық кезде сол немесе басқа оқиғаның деректі дәлдігі мен философиялық мағынасы бір жерге түйіседі. Дәлірек айтқанда, тарихи кескіндеме жанрында жұмыс жасайтын суретші айрықша қиялға бай болуымен қатар, уақыттың болмыстық ақиқатын да терең білуі қажет, білікті композициялық және кескіндемелік шеберлігі қатар болуы шарт [7; 6].

Қорытындылай келе, кешегі күнге көз жүгіртіп, тарихымызға үңіле отырып, жаңа көзқараспен алға қадам басуымыз шарт. Кешегі күнге үлмей, болашаққа нық қадам басуың екіталай... Өткен күндер, яғни, тарих, салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар мәңгілік қалам тартар тақырып болып табылмақ. Бү санамызды, өнерімізді қайта жаңғырта келе, мыңжылдықты тарихымызды, мәдениетімізді әлемге паш ету жолында ұмтылыс жасауымыз қажет. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», «Ұлы даланың жет қыры» атты мақалалары осы бағытта жұмыс жасауға жақсы мүмкіндік бермек. Жаңа жағдайда жаңғыруға деген ішкі ұмтылыс – біздің дамуымыздың ең басты қағидасы. Өмір сүру үшін өзгере білу керек. Оған көнбегендер тарихтың шаңына көміліп қала береді [8].

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақ өнері: 5 томдық. – Алматы: Елнұр, 2013. Т. V: Графика альбом, - 192 б.
2. Байжігітов Б. Бейнелеу өнерінің философиялық мәселелері: Кеңістік пен уақыт ырғағындағы сурет үлгілері. – Алматы: Ғылым – Өлке, 1998. - 192 б.
3. Niles, John D. « Introduction to the Special issue: living epics of China and inner Asia» Journal of American Folklore 129.513 (2016) P. 253-269.
4. Каталог. Выставка произведений художников Казахстана. Живопись, Графика. Скульптура // Союз художников казахской ССР. М. – «Советский художник». 1987. – 93 с.

5. Темірхан Ордабеков, Батухан Баймен – Алматы: ЖШС «Интерпринт», 2012, – 112 б.
6. А.Тағыберген. Қазақтың дала философиясы Мәскеу мінберінде http://alimsak.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=526:aza-ty-dala-filosofiyasy-m-skeu-minberinde&catid=9
7. «Қазақ халқының эпостық жырлары, тарихы дәстүрлері республикалық көрме-конкурс» – Алматы: ЖШС «Интерпринт», 2013. – 112 б.
8. Н.Назарбаев. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy

ФОЛЬКЛОР СТЕПИ В СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСКОЙ ГРАФИКЕ

А.Б. Кенджакулова

PhD докторант Казахской национальной академии искусств им. Т.К. Жургенова, искусствовед, научный сотрудник Института литературы и искусств им. М.О.Ауэзова, Алматы, Казахстан,
email: ainura8883@mail.ru

В статье автор рассматривает творчество художников, работающих в современной казахской графике. Опираясь на статью «Семь граней Великой степи», автор раскрывает основную тему современной казахской графики. В казахской графике описаны традиции и обычаи казахского народа, фольклор, в целом богатое наследие страны. В ходе написания статьи представлены имена художников, которые внесли особый вклад в современную казахскую графику. Отдельно рассматривается творчество художников-графиков. Сделан искусствоведческий анализ картин графиков.

Ключевые слова: современная графика, станковая графика, книжная графика, фольклор, художник-график, традиции, героический эпос, народные игры

THE FOLKLORE OF THE STEPPE IN MODERN KAZAKH GRAPHICS

A.B. Kenjakulova

PhD doctoral student, Kazakh national Academy of arts named after T. K. Zhurgenov, art critic, researcher, Institute of literature and arts named after M. O. Auezov, Almaty, Kazakhstan,
email: ainura8883@mail.ru

In article the author considers creativity of the artists working today in the modern Kazakh graphics. Based on the article «Seven faces of the great steppe», she revealed the main theme of modern Kazakh graphics. The Kazakh graphics describes the traditions and customs of the Kazakh people, folklore, in general, the rich heritage of the country. In the course of writing the article the author presents the names of artists who have contributed to the modern Kazakh graphics. The work of graphic artists is considered separately. The art history analysis of the picture is made.

Key words: modern graphics, easel graphics, book graphics, folklore, graphic artist, traditions, heroic epic, folk games

Редакцияға 30.04.2019 қабылданды.